

Még egyszer Balázs Ferenc „A rög alatt“ című könyvéről.¹

(Hozzászólás.)

Úgy érzem, hogy ennek a testületnek, amelyben együtt vagyunk, erkölcsi kötelessége véleményt nyilvánítani, vagy legalább is érdeklődését fejezni ki abban a felviharzott szellemi tornában, amelynek központjában a fenti mű s annak írója áll.

Kötelezettségünk kettős. Egyfelől írója unitárius lelkész, másfelől tárgya az unitárius papi élet köréből van merítve. Ehez járul az a, mi köreinkben nem mindennapi tény, hogy ezer első példánya elfogyott s egyik nagy magyar könyvkiadó vállalat, a Révai Testvérek szerezte meg az új kiadás jogát a szerzőtől. Így kilátás van arra, hogy még szélesebb körben ismertté válik.

A könyv ez évben jelent meg, a szerző által létrehívott „Aranyosszéki Vidékfejlesztő“ kiadásában, 324 oldal terjedelemben. Tárgya hat esztendő papi szolgálatának álmait, meglátásait, csalódásait és sikereit öleli magába. Szintere egy évig I. G. Duca s vidéke, a többi öt esztendő a cheia-i unitárius egyházközség intézményei s Aranyosszék unitárius népe köré fonódik. Ideje 1929-től—1936-ig, tehát az az idő, amelyet gazdasági szempontból a hitelélet leromlása, nemzeti vonatkozásban a fajelméletek kiéleződése s egyházi életünk terén az új nyugdíjintézet áldásos munkájának hatékony beindulása folytán, mintegy 35—40 ifju, új lelkész munkábaindulása jellemez.

A kor ezen három jeffegzetes tényezője mindvégig érezteti hatását a könyvön.

Megérzi, hogy az élet sokszinű rétegződésével, egymásnak ellentmondó jelszavaival: kapitalizmus, kommunizmus, tervgazdaság, magángazdálkodás, hitel és konverzio reányomta bélyegét az ember legegényibb, legeszményibb lelki megnyilvánulására, hitére s ezzel kapcsolatban egyházi életére.

¹ Felolvasatott az odorheiu-i lelkészkör 1936. X. 28-án Locodeniban tartott gyűlésén.

A fajelmélet különböző szintű inget viselő csoportjai tűzcsóvákat dobnak új tüzek szítására. Erre ő megmutatja, hogy alkotva, saját nemzele sajátos értékeit kiépítve kell állani a vártán.

Végül érzi, hogy a lelkési karunk csaknem egyharmadát kitevő ifju csapat, amelynek minden egyes tagja a kisebbségi sors akadályversenyén küzdötte magát a középiskola padjaitól az egyházközségi számadás-egyensúly bűvészmutatványáig, új feladatok előtt áll. Új a légkör, új a mindennapi élet erkölcsi hullámverése, kényszere, gondja, aggodalma és mindenekfelett más a belső, lelki tartalom, amikor „megszólal a falu“ s Archangelsk-től a Piaveig nyulnak az emlékek felvetőjének szálai.

Az emberek lelkét e különleges kor és alkalomszülte benyomások, gondok, aggodalmak lugozzák, formálják, égetik. Világmegváltók tünnek fel máról-holnapra, akik új jelszavak varázsigeit hintik szerte-széjjel. „Szociálizmus a világ megváltása, kommunizmus az élet csillaga. Egyik napról a másikra gazdag s boldog lesz mindenki.“ „Ezt hallgatni összegyűl a nép ezrivel, a politikus dobverők ígéretéseit csurgó nyállal hallgatja. Ezt már te nem tudod utánna csinálni mészköi pap.“ (267 old.)

E jelszavak élnek, égnek, ha hamu alatt is s minden fájdalom, keserűség sóhaja fujja, éleszti. Nagy városok izzó kohójából hozzák ott szolgáló, kenyérkereső hiveink a jelszavak tüzes szikrát s szórják a csendes falusi mozdulatlanág boglyáiba s kazlaiba.

Mit mondasz e jelszavakra lelkésztestvérem? Letagadod, hogy léteznek? Vajjon kialszik-e attól a boglya tövében szunnyadó parázs? Vagy azt mondogod, gonosz tüzek ezek, amelyek a becsületes ember lelkétől távol vannak! Lehet, de a sebek mégis csak égetnek. Vagy tudomást sem véve róla, végzed szorosan vett hivatalos kötelességed; mondva: hallgatni arany. De aztán, ha ebből feltekintesz, melletted találod-e a sereget, amelynek lelki gondozására, az evangélium szellemében való vezetésére esküt tettél?

Azok számára, akik a való élet tényleges adottságait mérlegelve, lelki számadásukat annak figyelembevételével készítették el, akik keresik az utat, akik meg akarják tartani népüket s hiszik, hogy vallásunknak még a mai időkben is van *társadalmi evangéliuma*, azok számára próbál Balázs Ferenc utat mutatni. Leszürri a ma forrongó erjedésben levő társadalmi, gazdasági rendszerekből a számunkra kínálkozó tanulságot s azok figyelembevételével a szövetkezeti élet síkján keresi az utat elsősorban népe gazdasági életének kiépítésére.

Itt önként jön az ellenvetés. A szövetkezeti eszme nem új. Lelkésztársaink sorában számosan vannak, akik e téren derék eredményes munkásságot fejtenek ki népük s egyházuk javára.

Igaz, de a többiekénél az egyéni kiválóságból, előrelátásból fakadó meglátás volt csupán, mely mint mellékfoglalkozás nyert türelmi jogot, míg Balázs Ferenc kisebbségi, egyháztársadalmi tevékenységünk sarkpontjává teszi. Olyan nála, mint a szántóvetőnél a talajmunkálat, amelynek szokásos elvégzése után jöhet a lélek magvetése. Új alapot épít, amelyen megálljon az Úrnak asztala, szószéke, igéje.

A magyar irodalomban sok jeles mű foglalkozik a pap életével. Jókai „Barátfalvi lévitá“-jának keze alatt eszményi világban arannyá válik a sáros rög. Móricz Zsigmond „Fáklya“-ja reménytelenül keresi a nagy Alföld síkján a protestáns lelkész rögös életutját. Nyirő József „Isten igájában“ is egyháza színes prizmáján szemlélteti az életet, gyönyörűséggel töltenek el látásai, de népét új útra nem viszi. Szabó Dezső „Elsodort falujá“-nak képe megráz, megdöbönt, eszmélésre készítet, de kábultságunkból fel nem emel még a „Segítség“-ben sem, pedig ott püspökök is szólnak. Gyallay Domokos, Dónáth László ragyogó novellái aranyos fényben ragyogtatják meg a tiszteletes, a vén Kalló, Minya bá' husból és vérből való alakját, de naplementével véget érnek.

Balázs Ferenc könyvének érdeme, hogy érdekesen vonzóan, gyönyörű hajlékony, kifejező magyar nyelven megrajzolja a mai kisebbségi sorsban élő unitárius pap s hivei küzdelmét, életét, álmait. E küzdelem néha szövetségben, néha egymással szemben váltakozó szerencsével, leleményességgel, sikerrel s lelkese déssel folyik, de célja egy s ez szentté teszi — népies sajátosságaink, lelki berendezkedésünk, maradandó vallási eszményeink minden kis parányát számbavéve — úgy állítja a haladó élet szolgálatába, hogy annak sodra el ne borítson, se el ne seperjen, hanem nemzeti, vallási életünk hajóját biztosabb jövő felé a hátán hordozza. Ez pedig csak úgy lehet, ha „az egyház célja nem önmagának változatlan fentartása, hanem ápolása a folyton fejlődő embernek, folyton élő, folyton fejlődő hitének, keresése az *istenes életnek*.“ (95. old.)

Ezt az utat keresve, módszere a következő: Megvizsgálja, elemzi, felméri, számbaveszi népének tényleges hitét. Nem azt a hitet, amelyet a nép ünnepélyes parádés alkalmakra magára ölt

papja szemeláltára, mint ünneplő ruhát s aztán hazamenve gondosan kiporolva, kifordítva szegre akaszt a következő ünnepig.

Őszinte közvetlen beszélgetések során, ahol ifjak, asszonyok, gyermekek, öregek szavából kialakul lelki életük térképe, feltárulnak gondjaik, vágyaik, aggodalmaik, megszólal egyéni hitük félnék rezgése, kielemezi hitük főbb pontjait. Nem gyermeki kíváncsiságból, oktalan fecsegésből, hanem oly céllal, mint a modern valláslélektan kutatói, kik tudományos vizsgálatuk módszerévé szintén ezt az utat választották. Így lehámozva minden felszínes csillogást, örömujjongva veszi tudomásul: a nép *nem hitetlen, van hite*. Alapvető, biztató felfedezés ez, mely a mai hitetlennek nevezett világban egyik legszebb pozitívuma könyvének.

„Miképpen mehetett végbe a teremtés? Vajjon van-e tulvilág? Hogyan képzeljük el Istent? Lassan ezeknek tárgyalására térünk át.“

„Bizonyos boldog felszabadulást tapasztaltam a résztvevők legtöbbszörénél. Teljesen új, ismeretlen élményük lehetett ezeknek az embereknek, amikor papjuk előtt feltárhatták hitbéli kételyeiket.“

„Sohasem volt alkalmam megbánni, hogy az emberekkel vallásról mindig „nem hivatalos“ formában beszéltem. Bátorságot nyertek, gondolkozni kezdtek, megnyilatkoztak.“

E beszélgetésekből szüri le népe egyszerű hitének vázlatát. „Isten felöltötte a sors arcát s a magyar embert csak az menti meg a gonosztól is művelő Isten káromlásától, hogy hite gyökere a Sorsban, Isten akaratában való tökéletes megnyugvás. Meg kell nyugodnunk Isten akaratában! Ő adta, ő vette el, ő tudja miért. Alázatos tudatlansággal nem kutatja a szenvedések okát. Minden úgy van jól, ahogy van.“ „Röviden összefoglalva ez a nép hittani lényege. A világ sorsát valami láthatatlan Isten intézi. Ő tudja mi célja van vele. A gyenge emberi elme annyit látni vél, hogy a jót és igazat akarja s evégből gyakran sújtja a gonoszt s jutalmazza a jót. De azért sok bünt megtorlatlanul hagy s sok kegyetlen csapást reámér ártatlanul az emberre, amit megérteni nem lehet.“

Igy haladva méri fel a nép hitállományát, a modern lélektan mértékességeivel. Nem szépíti, hanem a maga igaz valóságában elének tárja.

E bátorsága, éleslátása, szerintem egyik legnagyobb érdeme könyvének. Ezt a mi táborunkból senki sem merte

felmérni, talán azért, mert félünk, hogy elemezve nem fogunk elég magvat találni benne. Nem állítom, hogy az általa rajzolt kép teljes, azt sem, hogy elég mély, de bátor, becsületes, őszinte lépés eredménye. Talán ha minden vidék, minden társadalmi réteg tényleges egyéni hitállományát felmérjük, a szintézis teljesebb lesz s akkor a további lépések is eredményesebbek, de az első lépés ebben az irányban e könyv hasábjain történt e lelki térkép megrajzolására.

E vázlat felvetése után jön további, tulajdonképpeni alkotó munkája, amikor az alapot felmérve épít.

Ezt a következőkben jelöli ki: „Nem volt és nincsen szándékomban, az emberek személyes istenhitét lerontani, de azt határozottan kívántam, hogy a dolgokon túl valahol az elképzelhetetlenben létező, a lehető, a megtagadhatatlan, de bebizonyíthatatlan s mitológiától megfosztva hideggé s üressé vált sors Isten helyett, vagy mellett az emberek inkább annak az Isteni erőnek delejességét, boldogságát érezzék, mely a mozgást egyetemes célszerűséggel irányítja s az oki viszonyítások viszonylagos megmérése mellett is láthatatlanul tör a végső cél elérése felé“.

Tanulságos a vallás lényegéről való meggyőződése. „A vallás lényegét én nem abban látom, hogy az ember hiszen szellemekben, istenekben, vagy éppen egy Istenben. Vallássá e hit csak akkor válik, ha az ember azt is feltételezi, hogy Istennek e világgal valami célja van, hogy a dolgok bizonyos egyetemes rendszer, célszerűség, illetőleg illetve Isten akarata szerint folynak és végül, ha az ember tudatosan beállítja magát az egyetemes célszerűségbe, illetve alárendeli magát Isten akaratának. A vallás alapvető kérdése tehát nem az Isten pusztá létezésére vonatkozik, hanem arra a körülményre, hogy az ember a világban tud-e látni valamelyes egyetemes, mindent meghatározó célszerűséget, amelyet aztán az ő vérmérséklete, neveltsége, vagy bölcsessége szerint fog vagy nem fog Istennek tulajdonítani“. V. ö. dr. Varga Béla „érték kereszténység“-ével.

Egészséges határozott vonalakban építi vázlatát, arra az alapra, amelyet megtalált a nép lelkében. Hogy az Istenfogalom, amelyet kiépít, talán merészebb vonalú, más a megszokottnál? Meglehet. De az Unitárius Egyház szabad légkörében élünk, ahol mindenki önmaga kell saját számára az egyetemes szempontok és irányvonalak közt egyéni istenhitét kiépítse s ez az alkotó

tevékenység a lélek legszentebb joga, legmagasztosabb szellemi gyönyöre, amely felé legfőnnebb csak irányt mutathatok. A vallás csak akkor hajtja az embert termékeny, öntudatos életre, ha talál gondolkodásmódjával“.

Birálói egy része különös szenvedéllyel veti magát arra az állításra, hogy a jövő életben nem hiszen.

Lássuk mit is mond pontosan e tárgyról? „Minden nemzedék, minden ember kovácsoljon egy láncszemet, vessen egy téglát. Az a mi külön kis életünk célja. Ha azt megtesszük, megtettük, amiért lettünk. A többi is minden rendre elkövetkezik. A mi hitparazsunk akkorra már kihamvad. De ami bennük örökkévaló, az isteni, ugy sem semmisül meg soha. Hatalmas folyam fel-feltornyosodó, le-lesimuló hullámai az egyének. Lesznek, elmúlnak. A folyam folyik tovább; magával viszi azt is, ami volt hullám, az új hullámokat is“. Vajjon tudnak-e őszinte lélekkel, ennél többet s szebbet mondani az örök életről.

Szándékosan foglalkoztam részletesebben a hit-élet mezején végzett ténykedéseivel, megállapításaival, mert több bírálója e téren látja legjobb gyenge pontját. Nézetem szerint pedig sokoldalú tudása, mély hite, becsületes őszintesége itt világol legszebb fényvel s kifejező készségének tiszta egyszerűsége itt érvényesül leginkább.

Adottságából következik, hogy a lényegét keresve önkéntelenül ellenségévé válik a külső formának. Minden csomagolástól mentesen tisztán keresi az eszmemagot. Ez aztán sok kellemetlenségbe, bajba, összeütközésbe s nem egy esetben legszebb tervei bukásába viszi.

Ruházatában, éltrendjében, háztáján, egyházi hatóságaihoz, szolgatársaihoz, családjához való viszonyában egyaránt magán viseli a különc bélyegét. Mindezt egyéni varázssal, humorral, ötletességgel fűszerezi ugyan, de végeredményében mint pap, gazda, vezető, családapa feltélenül kárát vallja s a maga elé tűzött cél is szenved miatta.

Birálatában egyenes, nyílt, sohasem kiméletlen, néha tapintatlan, de ugyanazt a mértéket alkalmazza önmagával szemben, tehát mindig becsületes, jóhiszemű. A falu életét nyitott szemmel figyeli s a legtitkosabb belső rugókat is tisztán látja.

Sok megállapítása klasszikus és maradandó értékű. „Ha a belső ember jó gazda irigylik, ha rossz lenéznek.“ „A tiszta népruralom nem gyűjt, hanem csak költ.“ „Ha a rugó meg van rozsz-

dásodva, a kereket hiába igazítjuk“. „Tömeget mozgatni csak gyűlölet s babona tud“. Találó kép, amivel a pályázó érzését festi: „Ugy éreztem magam, mint akinek valami alacsony, denevértrágyás nyíláson kell átbújnia, hogy a csepkőbarlang nyílása előtte feltáruljon“, „Minden temetés újabb erőpróba: Ha sikerül hónapokig nyugodt s boldog a falu; jó papjok van“. „A nép gyermek s miért kell azért haragudni reá? Táncok, körmenetek, mennyegző, temetés, aratási ünnep... látványosság, szín, zene, zaj, tömeg, rezesbanda. Ez kell a népnek.“

Tanulságosak az egyleti élet mezején szerzett tapasztalatai. Különösen fontos, hogy mindig tevélegesen igyekszik foglalkoztatni őket. Szomorú igazsága van ebben a mondásban: „A papok, tanítók s egyházi főhatóságok hihetetlen művésziatlansége megverte Ardealt az elmúlt 50 év lehetetlen zagyva, és jellegzetesség nélküli templomaival“. E téren megvívott küzdelme egyházunkban kezdő, de remélhetőleg követésre méltó lépés. „Amint írja magyarul akartam modern lenni“. Ha van hibája, van ereje, érdeme és nemes tartalma is e könyvnek.

Lehető röviden összefoglalva ezek azok a maradandó értékű gondolatok, amelyek ezt a könyvet a legreményteljesebb, jobb jövőre jogositó szellemi terméké teszik¹

Kővdri Jakab.

¹ Az „altera pars“ elvénél fogva közöljük ezt a cikket. Most a kérdés mind a két oldala annyira meg van világítva, hogy mindenki megalkothatja a maga tárgyilagos véleményét. További hozzászólásra nincs szükség. Azért e kérdés további tárgyalását lezárjuk. Szerk.

A Kriza szobor-alapról.

Dr. Gál Kelemen a legközelebről megjelent nagyértékű, a „Ferencz József unitárius püspök élete és kora“ c. művének 2. fejezetében, — melyben a Kriza és Ferencz József közötti vonatkozásokat ismerteti, — felemlíti, hogy az 1910 évben, a Kriza születésének 100-ik évfordulója küszöbén, a Lelkészkör kezdeményezése alapján Kovács Lajos lelkész értekezletre összehívta Aitamare közönségét, hogy az évforduló méltó megünneplését megszéljék. Ekkor Dr. Ferenczy Géza elnöklete alatt 16 tagu helyi szoborbizottságot alakítottak, melynek feladata a szülőfalujában felállítandó szoborra szükséges összeg előteremtése volt.

Minthogy az idők teltével minden kopik, mohosodik és felejtődik, szükségesnek találom, hogy e szobor-bizottság tevékenységéről, s a szoborra gyűjtött összeg mennyiségéről, s hollétéről helyzetképet szögezzek le. Ezt teszem az alábbiakban.

A fenti közlemény — melyet átvett az időközben megjelent ez évi Unitárius Naptár is, — a valóságnak mindenekben megfelelő. A bizottság megalakult, tevékenykedett, üléseket tartott, jegyzőkönyveket vett fel, — azonban minden idevonatkozó irat ma már előttem is teljesen ismeretlen helyen lehet, ha ugyan meg nem semmisült. A tényállás ugyanis az, hogy a szobor-bizottság pénztárosa a már néh. Téglás Sándor volt, egyszersmint az Aitamare község több évtizedes pénztárosa is. Nála és általa őriztetek a szobor-bizottság pénzei és értékesebb iratai is. Az 1916 augusztus végén általános menekülés és menekítés rendeltetett el. Én épen a Clujon tartott főtanácsi ülésen távol voltam, s nevezett pénztáros úgy találta helyesnek, hogy a község értékeinek és iratainak elrendelt menekítése útján, a szobor-bizottság értékeit és iratait is menekítse. Ugyanazon ládába becsomagolta a bizottság iratait, jegyzőkönyvét, betéti könyvét, és vásárolt Hadikölcsönkötvényeit is. Együtt útra keltek az ország fővárosába, és soha vissza nem kerültek. Hol vannak? megsemmisítettek-e? stb., arról semmit nem sikerült megtudnom.

Mivel azonban a szobor-bizottság a gyűjtött pénzt hitelszövetkezeti betétben kezelte, s ennek betéti főkönyvei sértetlenül